

APROXIMACIÓ AL CONTINGUT FILOSÒFIC DE L'OBRA *BRAND*, D'HENRIK IBSEN

ANNA BLANCHÉ

Universitat Ramon Llull – Facultat de Filosofia

Escrita el 1866 i sense ser estrenada fins passats vint anys a Estocolm, *Brand*, juntament amb *Peer Gynt*, *La unió dels joves* i *Emperador i Galileu*, constitueixen la transició del període folklòric al crític en l'obra d'Ibsen. Aquesta etapa té un valor de transició perquè uneix la mitologia noruega, característica de les primeres obres, amb una mirada que començava a ser més acurada i crítica. *Brand* mostra ja una ferma denúncia social que poc després esdevingué el clam més potent del seu «teatre de les idees». Cal esmentar, a més a més, que en *Brand* es veu l'impacte que va sacsejar Ibsen en sortir de Noruega per primera vegada i travessar Copenhaguen, Berlín, Viena i els Alps, arribant a Itàlia per instal·lar-s'hi, el 19 juny de 1864, en un viatge que va durar dos mesos i mig.

Passem ara a parlar de l'obra. Al principi, trobem *Brand* a les muntanyes, i l'actitud que l'identifica queda immediatament clara. Apareix fent front a tres tipus diferents de mentalitat davant la vida: la «ment dèbil», la «ment lleugera» i la «ment salvatge». Totes diferents entre elles, però igualment errònies per a *Brand*.

En contraposició a això, *Brand* es mostra com un pastor protestant que vol que l'acompliment de la seva vida sigui

encarnar l'ideal moral i bíblic. Entén la vida, doncs, com un caminar constant que no té un destí físic, sinó religiós. I, tal vegada, entén la fe com una guerra contra tot allò que promogui falsos ídols. L'home té un deure respecte a Déu, i ha de complir-lo. D'aquí en neix la seva màxima: *o tot o res*. O se serveix totalment Déu, acceptant els sacrificis que pugui exigir i vivint amb un desaferrament total, o el contrari és idòlatra i sense sentit. No en va, doncs, «Brand» significa «foc» en noruec.

Tot avançant en el text, Brand contrau matrimoni amb Agnes, que ha experimentat un canvi en si mateixa que fa que sigui l'única que compregui verdaderament el sentit dels actes de Brand, i infanten un fill. En el decurs de l'obra, Brand comprèn que ell sol no pot purgar els ídols falsos de tot el món, així que es concentra a redimir el seu poble. Aleshores comença l'autèntica lluita: primer la mare de Brand, moribunda però aferrada a la seva riquesa, demana a Brand el consol d'un fill i d'un pastor. Però abans ell li imposa que renunciï als diners, que són un tòtem fals. Ella no ho fa i Brand no cedeix, i, a la fi, la dona mor. Seguidament, el fill de Brand i Agnes entra en un estat crític de salut. Si marxen, el nen se salva, però Brand incompliria el deure que Déu li havia manat, i si decideixen quedar-se, el nen mor. Dolorosament, Brand es reafirma en «o tot o res» i decideix romandre al poble, sacrificant el seu fill. Això mateix acaba provocant la mort d'Agnes, i, en lloc d'interposar-s'hi per evitar-la, Brand també acaba sacrificant la seva esposa –privar-la de la mort seria aferrar-se a ella, fent-ne un altre ídol fals. Brand acaba sacrificant-ho tot en la lluita per alliberar la gent del poble dels seus ídols. Fins i tot sacrifica la pròpia vida, però, al moment clau final, s'adona que ningú l'ha comprès veritablement.

Una vegada introduïda l'obra, passem a parlar del seu rerefons filosòfic. Des del meu punt de vista, en aquest text hi ha latents idees que mantenen una estreta semblança amb

quatre autors fonamentals –Plató, Kant, Kierkegaard i Hobbes– i que em dispo a esmentar-les tot seguit.

De punts en comú amb Plató, se'n poden extreure cinc. De primer, la noció de *vida com a sacrifici*. En Brand, la qüestió de la vida com a desaferrament de tot vincle és constant en tot el text. Tanmateix, aquest desaferrament es pot entendre com un anàleg al concepte platònic que apareix al *Fedó*, on es parla de la vida com a procés de morir a totes les coses per deslliurar l'ànima de tot desig material. També veiem en Brand la necessitat de *coherència total entre paraules i fets*, qüestió que també trobem al *Fedó*, entre altres diàlegs. Només quan es dona aquesta unió entre el pensament verbalitzat i l'acció, apareix una prova de l'autenticitat de la vida. Una altra analogia que ens permet fer el text és entre la història de Brand i el mite de la caverna, ja que ambdues donen el mateix missatge: *la veritat es troba incòmoda en aquest món*. Tal com els atenencs van condemnar i matar Sòcrates, a Brand, al principi i al final de l'obra, se'l considera un mal, i pateix atacs violents i amenaces de mort per part d'aquells a qui pretenia salvar. El quart punt en comú és la consideració de *la fragmentarietat com a mal que s'allunya de la veritat*. Aquesta idea apareix talment així dins l'obra d'Ibsen, i també la trobem en el *Ti-meu*, quan Plató presenta el Demiürg com a Unitat, i per tant com a Bé, i el món material com a fragmentarietat i com a mal. L'última semblança amb Plató és *la lectura de l'ànima humana com a μεταξύ*. Aquesta idea del *Banquet*, en Brand la trobem quan ens diu que l'home neix de Déu per tornar a Ell i, per tant, la vida és un trànsit de caràcter intermedi.

Pel que fa a Kant, hi ha quatre aspectes que permeten una certa semblança entre Brand i les idees contingudes en l'ètica kantiana. El primer és que *Brand representa l'ideal il·lustrat* i l'ideal bíblic en clau protestant. Ell és l'encarnació de l'imperatiu categòric del qual parla Kant a la *Fonamentació de la metafísica dels costums*: viure únicament

per complir allò que un sent que ha de fer, que sent com a *deure*, i per elevar-ho a *vocació*. Una altra qüestió és la del *dubte com una por i una amenaça constant per al correcte obrar de l'home*. La resposta kantiana davant d'això és apel·lar a la intencionalitat dels propis actes. Si un home ha de ser jutjat, ha de ser-ho estrictament per la intenció dels seus actes, i només ell i Déu sabran la veritat. I això es correspon directament amb la concepció teològica de Brand, on Déu és l'únic capacitat per ser jutge. Així mateix, també tenen en comú la percepció que *Déu, per damunt de tot, és garantia de justícia*, idea que Kant exposa a la *Crítica de la Raó Pràctica* per donar una sortida a l'antinòmia entre la virtut moral i la felicitat. I l'última semblança amb Kant és que quan, per Brand, es viu desaferrat i sense cap lligam material, aleshores *no hi ha cap diferència entre les idees i la realitat mundana*, la qual cosa concorda perfectament amb idealisme kantià i hegelianà.

Passant ara a Kierkegaard, són quatre els punts que tenen en comú i n'hi ha un que els oposa. D'entrada, és molt notable que *Brand actua com el cavaller de la fe*, figura introduïda per Kierkegaard a *Temor i tremolor*. En tota l'obra veiem com avança segur i amb fermesa per una vida que és fosc i que no li pertany, i no ho fa pas perquè hi vegi clar, sinó perquè qui té fe verdadera no necessita veure-hi ni entendre. Així mateix, podem dir que *la idea de sacrifici* constitueix l'eix central tant de *Temor i tremolor* com del sistema ideològic que Brand defensa. Un altre aspecte que els apropa és que Brand lluita, tal com ho va fer Kierkegaard durant la seva vida, *per canviar el sistema* i ensorrar mites i falsedats, i per fer que la mentalitat de l'home compregui la veritable relació amb Déu. I, per això mateix, també podem dir que ambdós remarquen la importància radical de *la vida com a lloc en el qual honorar a Déu* i complir amb la seva voluntat. És la vida, i cap lloc més, la que esdevé en si mateixa el temple de Déu.

La qüestió de *l'angoixa*, però, oposa Kierkegaard i Brand. Si per Kierkegaard, la cura de la malaltia mortal és el bàlsam que suposa la fe, en Brand veiem el contrari: la lluita per seguir ferm amb la seva fe genera l'angoixa, i per tant, es tornen indissociables l'una de l'altra.

Hobbes és l'última de les quatre figures en qui Brand ens fa pensar, i també la més breu, ja que només hem trobat remarcable un sol punt comú. I és que, en Brand, apareix diverses vegades la idea que la política i la religió són dues esferes que xoquen, i, de fet, que sovint la política actua com a falsa divinitat. Una mostra de la violència que pot arribar a generar això és la guerra interconfessional britànica, a mitjans de 1600. Veiem, almenys de forma anàloga, com la gent imposa a Brand la mesura proposada per Hobbes al *Leviatan* per tal d'evitar repetir una guerra de religions: *la confessió religiosa ha de quedar en el fur intern*; cara enfora, en canvi, cal creure el que cregui l'Estat.

Per tot això, en conclusió, podem dir que Brand és tot el que va representar l'ideal moral de la modernitat. En la vessant aconfessional i agnòstica –fins i tot atea–, Brand és l'esperit il·lustrat que ha assumit la majoria d'edat i compleix amb allò que sent que és el seu deure. Però, tant per creients com per no-creients, Brand lluita per convertir l'ideal moral en quelcom a temps present a través de la vida, i erradicar els falsos ídols. Per tant, persegueix fer present la unió entre vida i ideal moral, però paradoxalment, viu enfocat vers el futur, perquè creure implica esperar quelcom més enllà de l'ara.

Atribueix el fet que la resta d'homes no puguin actuar com ell a una tríada que pretén combatre: la ment lleugera (*letsind*), pròpia dels que no són capaços d'afrontar la realitat i s'autoenganyen; la ment dèbil (*slapsind*), la dels febles a qui els falta la voluntat per a sacrificar-se; i la ment salvatge (*vilsind*), pròpia dels que no saben discernir entre Bé i Mal i creuen en quelcom fals.

Per lluitar contra aquesta tríada, Brand en proposa una altra: valor, força i audàcia. Amb aquestes tres qualitats, es pot arribar a complir el deure que l'home té amb Déu. Amb el clam de «o tot o res», li recorda a l'home que ha de viure desaferrat de tota cosa, i ha de voler –amb una voluntat ferotge– sacrificar tot allò que se li demani. Fins i tot la pròpia vida, si és que ho exigeix Déu. Si no s'és capaç d'oferir-ho tot, res no té sentit.

Brand lluita i ho sacrifica tot, fins i tot a si mateix, i acaba sent traït pels que intentava salvar. Ibsen mai no dona respostes a les preguntes que les seves obres formulen; per tant, la caiguda de Brand és matèria d'hermenèutica. Tanmateix, aquesta caiguda ha estat sempre interpretada com a metàfora de la caiguda de l'ideal moral modern. No obstant això, proposo una reconsideració: morir no significa caure. Si Brand, tot i haver estat traït, no sacrificués la seva vida (ho fa acceptant que morirà en comptes de contrariar-se), això significaria l'autèntic fracàs moral. Però acceptant-ho, el que fa és, justament, dignificar la lluita i assolir la plena unitat entre la vida i l'ideal. Brand mor, però no cau. Mor com a autèntic vencedor de la lluita.